

اخلاص و صدق

در قرآن کریم

بریسنده :

قاسم ریوندی

انتشارات رشد و توسعه

سرشناسه	:	ریوندی، قاسم، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	:	اخلاق و صدق در قرآن کریم / نویسنده قاسم ریوندی.
مشخصات نشر	:	دماوند: رشد و توسعه، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	:	۹۸ ص.
شابک	:	۴۰۰۰۰ م: - ۶۰۰ - ۶۱۴۹ - ۱۶ - ۵
		۹۸۷
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	حقیقت -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	:	Truth -- Qur'anic teaching
موضوع	:	اخلاص -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	:	Sincerity -- Qur'anic teaching
موضوع	:	اخلاق اسلامی -- جنبه‌های قرآنی
موضوع	:	Islamic ethics -- Qur'anic teaching
رده بندی کنگره	:	۹۱۳۹۵ ر W ج / ۱۰۴ BP
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی	:	۴۶۴۸

اخلاق و صدق در قرآن کریم

مؤلف: قاسم ریوندی

ویراستار ادبی: علی اکبر افراسیاب پور

طراح جلد: شهرام طهماسبی

ناشر: انتشارات رشد و توسعه

نوبت چاپ: اول اردیبهشت ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

انتشارات رشد و توسعه: دماوند، میدان امام خمینی (ره)، جنب حوزه

علمیه امام صادق (ع)، پلاک ۳۴، تلفن: ۷۶۳۲۰۰۲۲ نمابر: ۷۶۳۲۲۷۹۳

Email: RT_akbari@yahoo.Com

فهرست مطالب

۸	مقدمه
۸	اهمیت و ضرورت بحث
۱۲	فصل اول: معنا و مفهوم اخلاص و صدق
۱۳	معنای لغوی اخلاص
۱۴	معنای لغوی صدق
۱۶	معنای اصطلاحی اخلاص
۱۷	معنای اصطلاحی صدق
۲۱	صدق در روایات
۲۳	فصل دوم: وجوه و نظایر اخلاص
۲۴	وجوه اخلاص
۲۵	نظایر اخلاص
۲۷	فصل سوم: متقابل و متناظر اخلاص و صدق
۲۸	متضاد (متقابل) اخلاص
۲۸	تظاهر
۲۸	سمعه
۲۹	شرک
۲۹	نفاق
۳۰	ریا
۳۱	تقابل معنایی اخلاص و ریا
۳۲	متضاد (متقابل) صدق
۳۲	کذب و کاذب

۳۳	فصل چهارم: اخلاص و صدق در قرآن
۳۴	اخلاص در قرآن
۴۱	صدق در قرآن
۴۳	همراهی با صادقان
۴۵	راستگویی، از صفات متقین
۴۶	هدف آزمایش الهی، شناخت صادقان
۴۶	صدق جامع اخلاق پسندیده و صفت بارز نیکوکاران
۴۸	پاداش بزرگ در انتظار صادقان
۴۹	فصل پنجم: بررسی و تحلیل آیات اخلاص
۵۱	معانی اخلاص در قرآن
۵۱	اخلاص در منظر قرآن
۵۱	مقصود از اخلاص در دین
۵۱	ویژگی های مخلصین
۵۱	تحقق اخلاص
۵۲	مراحل اخلاص
۵۳	مراتب اخلاص
۵۴	فصل ششم: بررسی و تحلیل آیات صدق
۵۵	بررسی صدق از دیدگاه قرآن
۵۶	بخش اول
۵۶	صدق خبری (تطابق با واقع)
۵۶	الف) قول و اخبار خداوند
۵۶	قول بی واسطه
۵۷	قول با واسطه

۵۷	وعدۀ خداوند
۵۷	حقانیت وعدۀ خدا در دنیا
۵۷	حق بودن وعدۀ قیامت
۵۸	ب) اخبار و اقوال انسانها
۵۹	پیامبران و صدق
۶۰	شبهات مربوط به کذب پیامبران
۶۱	انسان های عادی
۶۱	امور معنوی
۶۲	امور مادی
۶۴	بخش دوم
۶۴	صدق رفتاری
۶۶	صدق شخصیتی
۶۸	تقیه
۶۸	ففاق
۶۹	صدق در هدف
۶۹	فریب و حیلہ گری
۷۰	دو واژه مرتبط با فریب
۷۰	کید
۷۰	مکر
۷۱	فصل هفتم: ویژگی ها و آفات صدق
	بخش اول
۷۲	ویژگی های صدق
۷۲	علامات صدق و راستی

۷۲	فضیلت صدق
۷۳	صدق در گفتار عرفا
۷۴	انواع صدق و راستی
۷۴	انواع راست گویی
۷۶	درجات صدق
۷۶	درجه اول صدق
۷۷	درجه دوم صدق
۷۷	درجه سوم صدق
۷۷	درجه چهارم صدق
۷۷	درجه پنجم صدق
۷۸	درجه ششم صدق
۷۹	درجات سه گانه صدق
۷۹	جلوه ها و مضامین صدق
۷۹	نشانه روحی صدق در افراد
۸۰	صدق در گفته های نماز و ادای درست نماز
۸۰	آثار و ثمرات دنیایی صدق
	بخش دوم
۸۱	آفات صدق
۸۱	کذب
۸۱	خشم الهی
۸۲	چیستی دروغ
۸۲	ماهیت کذب در کردار و گفتار
۸۲	مذمت کذب

۸۳	علاج کذب
۸۴	حرمت دروغ
۸۴	توریه و دروغ مصلحت آمیز
۸۵	وجوه مختلف دروغ و پیامدهای آن
۸۵	دروغ های حرامی که مردم در آنها سهل انگارند
۸۶	نتیجه دنیایی دروغ
۸۷	مصادیق دروغ
۸۷	کتمان شهادت
۸۸	شهادت دروغ
۸۸	قول به غیر علم
۹۰	تهمت
۹۰	وعده دروغ
۹۰	نقل و حکایت
۹۳	منابع و مآخذ
۹۱	ضمائم
۹۳	آیاتی که واژه یا مشتقاتی از اخلاص در آن وجود دارد
۹۸	آیاتی که واژه یا مشتقاتی از صدق در آن وجود دارد

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْقَدِيرِ الصَّلَوةِ وَالسَّلَامَ عَلَى الْبَشِيرِ النَّذِيرِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ الَّذِينَ سَلَكَوا طَرِيقَهُ الْمُنِيرِ

مقدمه

خداوند را ستایش می کنیم به گونه ای که شاکران او را می ستایند و به او ایمان داریم به نحوی که صاحبان یقین به او ایمان دارند، به یگانگی او اعتراف می کنیم، مانند آن چه راستان اعتراف می کنند. گواهی می دهیم که جز او معبودی نیست و اوست پروردگار جهانیان، آفریننده زمین و آسمان و موقوف کننده جن و انس به این که او را مخلصانه عبادت کنند و فرموده است «وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» و خداوند را جز دین ناب استوار، چیز دیگری شایسته نیست، چه او از همه بی نیازان از شرکت دادن مشارکان در عبادتش بی نیاز است. و درود فراوان بر پیامبرش، محمد(ص) سرور پیامبران، و بر خاندان و یاران پاک او باد.

اما بعد، برای انبیا و اولاد در سایه بینش ایمان و انوار قرآن روشن شده است که جز به علم و عبادت نمی توان به سعادت رسید و مردمان جز عالمان، عالمان جز عاملان، عاملان جز مخلصان، همه هلاک شدگان هستند؛ و مخلصان نیز در معرض خطری بزرگ قرار دارند. عمل بی نیت، و نیت بدون اخلاص خودنمایی و ریاست، و ریا همتای نفاق و همتان گناه، و اخلاص بی صدق پوچ و بیهوده است.

خداوند درباره هر عملی به ما «غیر خدا و مشوّب به ریاست، فرموده است «وَقَدْ مَنَّآ إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا» کاش می دانستم چگونه ممکن است کسی نیت خود را درست کند در حالی که حقیقت نیت را نمی داند، یا آن که نیتش را درست به جا آورد بی آن که حقیقت اخلاص را بداند، و یا مخلص چگونه خود را در اخلاص خویش صادق بشناسد در حالی که معنای صدق اخلاص را نفهمیده است.

بنابراین هر بنده ای که بخواهد راه طاعت خدا را بداند، نخستین وظیفه اش آن است که برای به دست آوردن معرفت، نیت را بیاموزد. سپس بعد از فهم حقیقت صدق اخلاص، که دو وسیله برای رستگاری و رهایی بنده از آتش دوزخ است، یا عمل نیت را تصحیح کند و ما به خواست خداوند عملی نیت و صدق و اخلاص را ذکر می کنیم.

«أَعْنَى عَلَى صَالِحِ الْفِعْلِ، وَمَرْضَى الْقَوْلِ، وَاتَّقَى بِحَمْدِكَ وَذِكْرِكَ الْحَيْثُ الْإِنَاءُ عَلَيْكَ بِلِسَانِي» خدایا مرا یاری ده بر کار نیک و سخن پسندیده و مرا به سخن آور به ذکر و حمد خود و نیکو ستودن و یادآوری.

اهمیت و ضرورت بحث

صداقت و اخلاص یکی از مباحث مهم در ادیان و مکاتب اخلاقی گوناگون است که اندیشمندان از زوایای مختلف به بررسی آن پرداخته اند. دین اسلام نیز به ضرورت این موضوع در تربیت نوع بشر توجه داشته و در قرآن و احادیث و همچنین در کتب اندیشمندان مسلمان به آن پرداخته شده است. قرآن کریم درباره لزوم صداقت ورزی و اجتناب از دروغ می فرماید.

«وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ» «وای بر هر دروغ گوی گنهکار»

«وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ» «از سخن دروغ و باطل بپرهیزید»

همچنین در اهمیت راستگویی از پیامبر اکرم(ص) نقل شده که «در نظر من بهترین سخنان آن است که راست باشد»

واژه «اخلاص» از سه حرف «خ، ل، ص» تشکیل شده و هر چند که در قرآن به کار نرفته، اما این کلمه و مشتقات آن در ۱۷ سوره قرآن، در سی آیه و سی و یک مرتبه آمده است که با صراحت، موضوع اخلاص را مطرح می کند. از این موارد برخی واژگان مانند: «مُخْلِصِينَ، مُخْلِصِينَ، خَالِصَهُ و...» می باشد که برخی آیات به صورت ضمنی به بحث اخلاص پرداخته اند.

در این نوع آیات تأکید بر انحصار عبادت در خداوند، روی نهادن به سوی حق و دل بریدن از غیر او و انجام اعمال برای طلب رضایت الهی منتهی به اخلاص می گردد.

واژه «صدق» از سه حرف «ص، د، ق» تشکیل شده که دارای اصل واحدی است؛ در سخن، بر قوت و توان یک چیز دلالت می کند و در غیره است. در مستحکم چیزی بکار می رود به اعتبار این که آن چیز، از ضعف و یا کذب و دروغ به دور است و مستحکم می باشد بر آن حرف کذب که بطلانش زود آشکار می گردد.

کلمه «صدق» و مشتقات آن در ۵۰ سوره قرآن، در ۱۴۵ آیه و ۱۵۹ مرتبه آمده است که با صراحت، موضوع صدق را مطرح می کند. از این موارد برخی واژگان مانند: «سَدَقَهُ، صَادِقِينَ، مُتَصَدِّقَاتٍ و...» می باشد که برخی آیات به صورت ضمنی به بحث صدق پرداخته اند.

صدق در لسان قرآن، از دو زاویه قابل بررسی است. در دید اول، صدق خبر، مستقل از نیت و هدف گوینده آن مطرح است که این معنی از صدق، قابل انطباق با مفهوم راستگویی و روشنی و نیز ارزش گذاری صحیح و غلط بر روی گزاره هاست؛ که تطابق اخبار و اقوال با امر واقع و نیز حقیقت نزد خداوند منجیده شده و در مورد انصاف گزاره ها به صدق یا کذب سخن گفته می شود. در بعد دوم، صدق معنای رفتاری را می گیرد؛ چنان که به مفاهیمی نظیر ایمان، تقوا و وفای به عهد نزدیک می شود. به بیانی دیگر، صدق در این بخش بیشتر از آن که به صدق و کذب گزاره ها از جهت تطابق با واقعیت بپردازد، به نیت و اهداف انسان ها در برخورد با یکدیگر مربوط می شود.

این سؤال به ذهن می رسد که اخلاص و صدق به چه معناست و چه کسانی متصف به این صفت می باشند؟

برای رسیدن به پاسخ این سؤال اصلی و سؤالات فرعی دیگر مانند: «مراتب، درجات و ثمرات اخلاص و صدق چیست؟»

نحوه پرداختن متون کهن اسلامی به صدق

به تبع اهمیت «صدق» در قرآن و حدیث، اندیشمندان مسلمان نیز در کتاب های خود توجه خاصی به بحث صدق مبذول داشته اند. آنان در کتب اخلاقی و عرفانی معمولاً بعد از تعریف صدق و مفاهیم نزدیک به آن، ضرورت صداقت را در امر انسان سازی بررسی کرده و وجوه و سطوح صداقت و جنبه های مختلف آن را بیان کرده اند.

« عزالدین محمودکاشانی » در کتاب « مصباح الهدایه » آورده است « مراد از صدق، فضیلتی است راسخ در نفس آدمی که اقتضای توافق ظاهر و باطن، تطابق سرّ و علانیت او کند؛ اقوالش موافق نیات باشند و افعال، مطابق احوال. »

« خواجه عبدالله انصاری » در تعریف صدق و درجات آن می گوید « صدق، راستی است، و صدق را سه درجه است، درجه ظاهر، باطن و غیب.

آن چه ظاهر است سه چیز است « در دین صلابت و در خدمت سنت و در معاملت حسبت. » و آن چه باطن است سه چیز است « آن چه گویی، کنی و آن چه نمایی، داری و از آن جا که آوازدهی، باشی. » و آن چه غیب است سه چیز است « آن چه خواهی، یابی و آن چه نیوشی، ببینی و نزدیک وی آن چه می شمری، باشی. »

نگاهی کلی به بحث صداقت

اگر به دنبال وجهی عام بین تعاریف و شقوق مختلف صداقت باشیم، در پس گونه های آن به مفهوم کلی « یکی کردن و یگانه نمودن » می رسیم. به این معنی که تمام توصیه های هم خانواده با صداقت در مفهوم پرهیز از دویی و اقبال به یکنگ با هم مشترکند.

اما این مفهوم کلی که در کتب اخلاقی و عرفانی توصیه شده، سه جلوه عمده یافته است که هر جلوه در ماهیت، وجوه و مکانات ارجاع باطنی تفاوت دارد. این سه وجه عمده « یکی کردن » از قرار ذیل هستند.

- (۱) یکی کردن غرض، هدف نسبت انجام فعل.
- (۲) یکی کردن ظاهر و باطن، درون و بیرون، دل و جسم در انجام فعل.
- (۳) یکی کردن آن چه هست با آن چه باید باشد.

وجه اول که در کتب اخلاقی و عرفانی بیشتر تحت عنوان اخلاص و صدق نیت آمده، در پی القای این آموزه است که در انجام هر عمل (خواه عمل فردی باشد یا جمعی) غرض از آن باید مشخص باشد (بحث لزوم نیت کردن برای اعمال) و این غرض مشخص باید انجام دادن آن فعل برای خداوند باشد (بحث نیت خالص).

در راستای عملی کردن معنی اول صدق، عالمان اسلامی به عنوان یکی از بزرگترین توجه داشته اند. بحث هایی چون ریا و سمعه از جمله این نکات می باشند.

وجه دوم در کتب اخلاقی بیشتر تحت باب صدق، راستی، راستگویی، راست کرداری، صداقت و ... آمده است. مطالب موجود در این ابواب غالباً در پی القای این آموزه است که فرد باید سه ساحت وجودی خود یعنی ساحت گفتار، پندار و کردارش را در انجام هر عمل و در تعامل با هر کس یکی سازد. در تفهیم هر چه بهتر این آموزه است که بحث از آفاتی چون کذب، نفاق، سوگند دروغ، وعده خلاف و ... مطرح شود.

وجه سوم مطلبی نیست که در کتب اخلاقی و عرفانی بحثی مستقل بدان اختصاص یافته باشد. بلکه در بیان تمام آموزه های اخلاقی، آن جا که از صدق یک عمل به معنای رسیدن به حد اعلای آن عمل و تحقق آن بدان شکل که باید باشد بحث شده، در اصل، راجع به این عنوان مطلبی آمده است. مثلاً بحث از صدق توکل و صدق توبه یا صدق نماز و صدق روزه و دیگر بحث های مشابه که اکثراً ذیل عنوان فعل مربوطه آمده اند، از این دست هستند. این وجه از صدق نیز در برگرفته تمام افعال، در هر جهت و در ارتباط با هر کسی است.

هر چند هر یک از سه وجه مفهوم صدق جهت‌ی متفاوت از این فعل را در برمی گیرند، اما امکان جمع شدن در یک فعل را دارند و جمع کردن آن‌ها مؤکدا توصیه شده است. یعنی در انجام یک فعل (پنداری، گفتاری و یا کرداری باشد) توصیه شده که اول غرض از انجام آن یکی شود و بعد ظاهر و باطن آن عمل و ظاهر و باطن فرد در انجام آن عمل یکی گردد و در نهایت آن چه فرد از عمل درک کرده و انجام می دهد، با آن چه که حقیقت آن عمل است و خدا از او می خواهد یکی گردد. به عبارتی این سه وجه مفهوم صدق، درجات آن نیز به حساب می آید.

با دانستن این وجوه مختلف برای مفهوم صدق، مشخص می شود که صداقت تنها راست گفتن یا دروغ گفتن به زبان نیست بلکه دایره مفهومی آن اکثر اعمال و بیشتر ساحات وجودی انسان را شامل می شود.